

## PRILOG ISTRAŽIVANJU STUCCO - DEKORACIJE KAPELE SVETA TRI KRALJA U HODOČASNIČKOJ CRKVI U KOMINU

*U članku se iznose novi podatci o stucco-dekoraciji kapele Sveta Tri Kralja, u hodočasničkoj crkvi u Kominu, koju krasi biljni, cvjetni, životinjski motivi i ljudski prizori. Prema opisu kapele, prvi puta zabilježenom u kanonskoj vizitaciji iz 1720. godine, pomiče se vrijeme njezine izrade dvadesetak godina prije dosada navođene godine nastanka (1738.). Uspoređujući ovu sa stucco-dekoracijama u Varaždinu i Zagrebu koje je u tom razdoblju radio talijanski majstor Antun Johann Quadrio smatra se da je stucco-dekoraciju kapele izveo pomoćnik iz radionice toga majstora, pomažući se učiteljevim kalupima i predlošcima, zbog čega ima jednake stilske i morfološke značajke učiteljevih radova, ali koje je u kapeli oblikovao slabijom vrsnošću i manje detaljno.*

*Ova je tema maleni nastavak istraživanja, koje je jednim dijelom započeto u publikaciji Zavoda za znanstveni rad Varaždin »Radovi«, kojima je urednik bio akademik Andre Mohorovičić.*

Kapela Sveta Tri Kralja u hodočasničkoj crkvi istoimenoga titulara u mjestu Kominu ukrašena je bogatom stucco-dekoracijom. U tom mjestu, udaljenom četrdeset i pet kilometara između gradova Varaždin i Zagreb, na brežuljku se izdiže veća, orijentirana barokna crkva, jednobrodna građevina s poligonalnim, trostranim svetištem jednake širine, s prigradenom sakristijom na sjevernoj strani uz svetište, te poligonalnom kapelom Svete Elizabete, do koje se nalazi kapela Sveta Tri Kralja i kapela Svetoga Roka, podno masivnoga zvonika, koji se izdiže nad

zapadnim dijelom crkve u koju se ulazi s južne strane. Baroknu crkvu okružuje nepravilni osmerokutni cinktor. Iako je godina njezine izgradnje neutvrđena, hodočasnička crkva izgrađena je u drugoj polovici XVII. stoljeća jer se u vizitaciji iz 1708. godine, prenijela je Martina Strugar [2005.], spominje da ju je 1669. godine posvetio zagrebački biskup Martin Borković.<sup>1</sup> Crkva se pregrađuje u prvoj polovici idućega stoljeća, točnije, 1726. kada nizom kasnijih dogradnji dobiva današnji izgled. Kapela Sveta Tri Kralja prigradena je crkvi, kvadratnog je tlocrta (otprilike 4 x 3,5 m) i križno-bačvastog svoda. Prilazi joj se izvana, vratima koja su probijena na sjevernom zidu, čije je vanjsko oblikovanje jednako oblikovanju zidnoga plašta crkve, i koje se ističe obojenim okvirom vrata te zaglavnim kameonom u koji je urezana i crno obojena godina »1710.«. Izgradnja kapele se prema tom datumu smješta u tu godinu, pa je kapela, dodala je Strugar [2005.] najstariji cjeloviti sačuvani dio sklopa crkve. Također nastanak se veže uz legendu o donatoru, »seljaku imenom Bolto Prevarek koji je oruči njivu plugom zapeo za metalni predmet. Zvukom uplašeni volovi pobjegoše, seljak se zavjetova na izgradnju kapele ako mu Bog pomogne i vrati stoku. Priča kaže kako je obećanje ispunjeno te je kopanjem na mjestu zapinjanja pluga pronađena posuda s većom količinom rimskog novca.«<sup>2</sup> Na južnom zidu kapele nalazi se donatorov zavjetni oltar s godinom 1710., a svod i zidovi su ukrašeni dekoracijom izvedenom u bijelom *stuccu* na ružičasto obojanoj površini, s motivima biljaka, cvjetova, pokojih životinja i figura, dijelom pozlaćenih (slika 1). Dio je u izveden u plitkom, a dio u dubljem reljefu.

Križište svoda naglašava pozlaćeni cvijet ruže unutar dva vijenca kružno poredanih listova, iz kojih poput vriježi izviru pozlaćene stabljike cvjetova s listovima, protežući se duž četiri brida svoda, arhitektonski ih ističući. Ružičasto obojane plohe prožimaju simetrične i savijene vitice lišća, pozlaćenih cvjetova slaka i šesterolatičnih cvjetova. Središta tih ploha ispunjava trbušasta vaza pozlaćenoga vrata i izdužene drške u koju je umetnut busen listova rogoza s jednim pozlaćenim cvijetom. Drška vaze svojim krajem zadire u sredinu trake, protežući se donjim rubom svodne plohe. Ta traka je urezana motivom rovaša, rubovi su joj pozlaćeni, a na spiralno uvinutim krajevima stoji ptica, plastično oblikovana i pozlaćena. Istočni i zapadni zid kapele, te lučni dio sjevernog zida nad vratima ispunjavaju brojne simetrično oblikovane vitice lišća s pozlaćenim cvjetovima, te pozlaćene vitice spiralno zavijenih listova akanta, koji se doimaju poput korijenja koje »izvire« iz vaze rogoza. Najbogatije je urešen južni zid kapele (slika 2). U

<sup>1</sup> Martina STRUGAR, «Barokna arhitektura crkve Sv. Tri Kralja, *Crkva Sveta Tri Kralja u Kominu*, Muzej Sveti Ivan Zelina, Matica hrvatska ogranak Sveti Ivan Zelina, Sveti Ivan Zelina, 2005., 9-10. Vidi više o detaljnijem izgledu crkve u fazama izgradnje, i kasnijim dogradnjama.

<sup>2</sup> *Isto*, 10.

središtu je kameni zavjetni oltar posvećen Sveta Tri Kralja.<sup>3</sup> U dnu oltara, kleči priprosto odjeven seljak Bolto Prevarek, sklopljenih ruku, s vrećom zlatnika odloženom podno nogu. Oko seljaka uklesan je latinski natpis »EX VOTO / 1710 / B:P:F:F«, te obojen crnom. Nad njim se izdižu likovi tri kralja u raskošnoj odjeći, koji stoje ili kleče na oblacima, noseći u rukama žezla i darove za novorođenče: zlato, tamjan i smirnu. Iznad njih su dvojica pastira koji promatraju prizor betlehemske štale: Bogorodica i sv. Josip adoriraju Djetesce koje toplim dahom griju vol i magarac. Nad krovom štale, dva anđela u letu nose traku s latinskim natpisom »GLORIA IN EXCELSIS DEO«, dok je nebo osvjetljeno malom betlehemskom zvijezdom. Kameni oltar uokviruje, u *stuccu* izveden, preplet pozlaćenih lovorovih listova u obliku uspravljenoga pravokutnika, oblikih gornjih stranica. Okvir sa strane drže četiri anđela u letu, a oblu stranicu zaključuje krilata anđeoska glavica, prikazana frontalno. Tijela i lica izvedena su u bijelom *stuccu*, a kosa, krila i draperija su pozlaćene. Gornja dva anđela u letu prikazani su frontalno, licem blago okrenutim od oltara, povišenih ruku, spuštene desne i savijene lijeve noge. Lijevi anđeo u ruci drži pozlaćeni stručak cvijeća. Donji anđeli tijelom su prikazani u poluprofilu, glavom okrenuti oltaru, čiji okvir pridržavaju desnicom. Desna noga im je opuštена, a lijeva savijena i uzdignuta prema gore. Dekoracija južnoga zida prekinuta je u razini oblaka na kojima lebde kraljevi. U toj razini, iz pozlaćenog okvira izviru pozlaćeni uvinuti krajevi traka koji se stanjuju i pretvaraju u cvjetne vitice s listovima i pozlaćenim cvjetovima, kao i spiralne vitice pozlaćenih akanta koji zajedno simetrično ispunjavaju preostalu slobodnu površinu zida, bočno oltaru. Podno te dekoracije su dvije malene niše.

### PRIJAŠNJA ISTRAŽIVANJA

Umjetnički značaj kapele Sveta Tri Kralja prvotno je prepoznat u okviru raznovrsne umjetničke baštine Hrvatske. Artur Schneider [1940.] je u kontekstu »naučnoga proučavanja i fotografskog snimanja naših starih umjetničkih spomenika«, u razdoblju od 1930. do 1941., posjetio hodočasničku crkvu i dao je fotografirati, njezinu kapelu je opisao starom, urešenom bogatim štukom.<sup>4</sup> Značaj joj je istaknula i autorica enciklopedijske bilješke, Anđela Horvat, koja je u opis crkve

---

<sup>3</sup> Zahvaljujem Danuti Misiudi iz Odjela za štuko Hrvatskoga restauratorskog zavoda (pod čijim se vodstvom od 2011. godine provodi konzervatorski-restauratorski postupak *stucco*-dekoracije kapele) na dragocjenom podatku da je zavjetni oltar kapele izrađen od kamena.

<sup>4</sup> Artur SCHNEIDER, »Popisivanje i fotografsko snimanje umjetničkih spomenika 1939. godine«, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za god. 1938./1939.*, 52/1940., 184. Snimak Gjura Griesbacha čuva se u Knjižnici Strossmayerove galerije u Zagrebu.

uvrstila podatak izrade »zavjetnoga oltarića ukrasima u štuku«.<sup>5</sup> Anđela Horvat [1982.] je u knjizi *Barok u Hrvatskoj* ponovila važnost kapele opisavši legendu o donatoru.<sup>6</sup> Iako *stucco*-dekoraciju kapele nije uvrstila u posebno poglavlje knjige *Arhitektonsko kiparstvo i štukatura*, omogućila je čitatelju postaviti je u širi kontekst sa *stucco*-dekoracijom u području sjeverozapadne Hrvatske. Drugu cjelinu čini dekoracija kapele u okviru *stucco*-dekoracije kontinentalnog dijela Hrvatske, i šire. Krajem XX. stoljeća Miroslav Klemm je istraživao *stucco*-dekoracije toga područja, neke od njih pripisane su talijanskome majstoru Antunu Josephu Quadriju (djelatan krajem XVII. i prva tri desetljeća XVIII. stoljeća); nekima je autor nepoznat. Miroslav Klemm [1992.] je u tekstu *Štukature 18. st. u sjevernoj Hrvatskoj na primjeru isusovačkih građevina u Zagrebu i u Varaždinu*, kominšku *stucco*-dekoraciju pripisao Quadriju.<sup>7</sup> Isti je autor [1993.] temeljem opisa i usporedbe ukrasa u pavlinskoj crkvi Svete Marije u Lepoglavi, za koje je smatrao da su Quadrijev rad, zapisao: »Kvaliteta izvedbe i stilske osobitosti koje odgovaraju njegovu načinu rada navode na još arhivski nepotvrđene zaključke da je on autor štukatura u zavjetnoj kapelici Sveta Tri Kralja u Kominu kod Zeline [...]«.<sup>8</sup> Tu je pretpostavku Miroslav Klemm [1998.] ponovio u članku *Umjetnost štukatura u Varaždinu*, donijevši pregled *stucco*-dekoracija baroknoga grada.<sup>9</sup>

Treću cjelinu čini *stucco*-dekoracija kapele Sveta Tri Kralja u okviru povijesti gradnje i opreme hodočasničke crkve, obuhvaćene u monografiji *Crkva Sveta Tri Kralja u Kominu*. U toj je monografiji Marina Strugar [2005.] prema uklesanoj godini kraj seljaka Prevareka, vrijeme izrade zavjetnoga oltara smjestila u 1710., a izradu *stucco*-dekoracije kapele datirala je u 1738., temeljem kanonske vizitacije župe Bisag.<sup>10</sup> Zaista, u opisu crkve te godine vizitator je zabilježio: »Est etiam foris versus septemtrione una Capellula, quo Clauditur, in qua ad Ecclesiae pavietem Ara parvula SS. Trium Regum cernis, fornix diversis figuris prim etiam

---

<sup>5</sup> «Komin», *Enciklopedija hrvatske umjetnosti: Svezak 1: A-Nove*, gl. ur. Žarko Domljan. Zagreb, 1995., 448.

<sup>6</sup> Anđela HORVAT, «Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj», *Barok u Hrvatskoj*, Sveučilišna naklada Liber, autori Anđela Horvat, Radmila Matejčić, Kruno Prijatelj, Zagreb, 1982., 213.

<sup>7</sup> Miroslav KLEMM, «Štukature 18. st. u sjevernoj Hrvatskoj na primjeru isusovačkih građevina u Zagrebu i u Varaždinu», *Isusovci u Hrvata: Zbornik radova međunarodnog znanstvenog simpozija «Isusovci na vjerskom, znanstvenom i kulturnom području u Hrvata*, Filozofsko-teološki institut družbe Isusove, Hrvatski povijesni institut u Beču, Zagreb, 1992., 427.

<sup>8</sup> Miroslav KLEMM, *Štukature Iosepha Antona Quadrija u crkvi Svete Marije u Lepoglavi, Lepoglavski zbornik 1992.*, Radovi sa znanstvenog skupa Šest stoljeća kulture i umjetnosti u Lepoglavi, Kajkavsko spravišće, Zagreb, 1993., 40.

<sup>9</sup> Miroslav KLEMM, «Umjetnost štukatura u Varaždinu», *Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Radovi zavoda za znanstveni rad Varaždin*, 6-7/1994., 40.

<sup>10</sup> Martina Strugar, *nav. dj.*, 12.

deaurati exornatus, operis ut vocant stacatoris.«<sup>11</sup> U prijevodu: »Na sjevernoj strani je izgrađena kapelica, svodena, uza zid crkve postavljen je oltar Sveta Tri Kralja, a svod krasi razne figure, zlatne i ukrašene, izvedene u štukaturi«. O likovnoj i kiparskoj opremi crkve, kapeli i njezinim izvođačima u monografiji je pisala Mirjana Repanić-Braun [2005.]. Zaključila je kako je *stucco*-dekoracija kapele mogla nastati 1738., ali nije odbacila mogućnost da bi prema svojim »formalno-stilskim značajkama mogla pripadati i ranijem razdoblju, upravo 1710. godini, kada je izrađen i središnji reljef«,<sup>12</sup> proširivši vrijeme njezine izrade.

### VIZITATIO AD ANNUM 1720.

Čitanje vizitacija s opisom hodočasničke crkve dalo je nove podatke o kapeli i *stucco*-dekoraciji. Godine 1720., vizitator je posjetio crkvu i opisao njenu arhitekturu, prvu fazu izgradnje i prigradenu joj kapelu, zabilježivši po prvi put i opis njezine unutrašnjosti. Dio u prijepisu i prijevodu glasi:

»Ex hac igitur porticum aditus est ad supernominatam Capellam Sanctorum Trium Regum unice ad septentrionalem versum et parieti corporis Ecclesiae adhaerentium et unitam muratam sub fornice ac *riktorio* specioso bene efformata et Architectura ipsa per picturam amendata mira colorem et arti varietate oculos intrantium recreat. Picturae quidem fundus totius huius capellae est caeruleus, qui tamen formae velatur candido colore aurea claritate. Architecturae visitur per modum arcuum 4driangulari, cum ipso triumphali arcu eminentiorum, qui arcus decorantur eleganti expressione florum, avium, foliorum arbustorum copeti proportionem ac arte bona *effictarum*. Pavimentum huius Capellae est stratum lapide. Huic operi spaciosam ? altariolum est oppositum ab infra lapideum muratum consecrabile, desuper vero per modum tabellatum effigietatum ac quasi mobilis ex ?tate. *Architectoria* concinata videtur et tabella quam gestare *cernumque* 4 Angeli in hac tabella supra *telatie* manibus duorum Angelorum apparent *statulae* Sanctorum Trium Regum cum suis insignibus, haec munera ?*genu* offerentium neo nato Salvatori.«<sup>13</sup>

*Iz ovog se hodnika dolazi do prije spomenute kapele Sv. Tri Kralja, do sjevernoga kuta koji se prislanja na zid tijela crkve, spojena je, i zidana je pod svodom i prostranim ? lijepo oblikovanim, sama je arhitektura poboljšana slikarstvom i završava oči onoga koji ulazi bojom i raznolikošću. Temelj slike cijele ove kapele je nebesko plavo, koji je ipak urešen*

<sup>11</sup> Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu (dalje NAZ), Arhidakonat Kalnik, Protokol 133/IV, 1738., 90.

<sup>12</sup> Mirjana REPANIĆ-BRAUN, «Likovna oprema crkve», *Crkva Sveta Tri Kralja u Kominu*, Muzej Sveti Ivan Zelina, Matica hrvatska ogranak Sveti Ivan Zelina, Sveti Ivan Zelina, 2005., 57.

<sup>13</sup> NAZ, Arhidakonat Kalnik, Protokol 132/III, 1720., 37.

*oblikom bijele boje i zlatnoga sjaja. Vidi se trokutasta arhitektura od četiri istaknuta luka s trijumfalnim lukom, čiji su lukovi ukrašeni profinjenim izražajem cvijeća, ptica i listovi drveća, izrađenih odgovarajućem omjeru i dobrim umijećem. Pod ove kapele pokriven je kamenom. Nasuprot ovom djelu je ? oltarić, od dolje kameno zidano svetište, a gore pak na način oslikanih ploča i kao pokretan ? Konstrukcija se čini uređena i razabire se ploča koju nose četiri anđela i na njoj, iznad zavjese u rukama dvojice anđela pojavljuju se kipovi Sveta Tri Kralja sa svojim znakovima ove darove ? nudeći tek rođenom Spasitelju.<sup>14</sup>*

Oduševljen raskošnom dekoracijom kapele, vizitator je tintom i perom na stranicu knjige zapisao kako svodne plohe, tzv. »trijumfalne lukove«, krasi bijeli i pozlaćeni *stucco* na plavo obojenoj površini zida (sic!), ispunjenoj cvijećem, pticama i drvećem, misleći pritom na vitice listova. Primijetio je manji kameni zavjetni oltar koji »nose« četiri anđela, izvedena u *stuccu*, te prizor *Poklonstva kraljeva*: dvojica anđela koji drže »zavjesu« manji su anđeli koji nad štalom pridržavaju traku s natpisom *Slava Bogu na visini*. Godine 1720. opisao je zavjetni oltar i *stucco*-dekoraciju, koja se uvriježeno datirala u 1738. Time se vrijeme izrade *stucco*-dekoracije pomiče nakon izgradnje kapele 1710., ali prije 1720., kada se opisuje u vizitaciji.

## MAJSTOR ANTUN JOSEPH QUADRIO

Ovo saznanje o ranijem vremenu izrade *stucco*-dekoracije kapele omogućuje poredbu njezinih stilskih i morfoloških značajki s drugim primjerima u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, ograničenih na one izrade iz prve četvrtine XVIII. stoljeća. U to su vrijeme djelatni majstori i radionice koje su iz sjeverne Italije i južne Švicarske krenuli u potrazi za poslom u susjednu Austriju, te preko Slovenije došli i u sjeverozapadnu Hrvatsku, ostavivši u nasljeđe bogatu umjetničku produkciju. O radu *štukaterja* opsežno je u sklopu pregleda »štukature« XVIII. stoljeća u Sloveniji pisala Barbara Jaki Mozetić [1995.] istaknuvši da su majstori svoje znanje stjecali školovanjem na akademiji ili usmenom predajom, dok su njihovu naobrazbu osmislili cehovi »štukaterja« koji su naučniku po položenom ispitu dodijelili naziv. Nadalje tvrdi kako je naukovanje trajalo dvanaest ili četrnaest godina, te kako je pristupnik prvo radio kao pomoćnik, nekoliko godina kao putujući majstor, kada je po završetku zadataka od ceh-meštra dobivao narudžbe, koju je on nakon izvedbe ocijenio i odlučio primiti pristupnika u ceh. Također, dodaje da su prilikom izvođenja manjih radova majstori prvo radili s graditeljima, a poslije su se zbog povećanja opsega narudžbi i rada osamostalili i osnovali svoje

---

<sup>14</sup> Na prijepisu teško čitljivoga rukopisa i prijevodu srdačno zahvaljujem Karmen Levanić. Riječi koje je nemoguće pročitati su u prijepisu stavljene u kurziv, kao i u prijevodu.

radionice, sposobne izvoditi veće radove, pa su načelno, do treće četvrtine XVII. stoljeća takve radionice putovale po Europi i vraćale se kući. Na kraju, zaključuje da prema podacima iz posljednje trećine XVII. stoljeća, cehove su osnivali u mjestu gdje su radili, to jest, živjeli.<sup>15</sup> Poput slovenskih »štukaterskih« radova, većini *stucco*-dekoracije u Hrvatskoj autor je nepoznat.

U prvoj četvrtini XVIII. stoljeća jedini – ugovorom i/ili signaturom – poznati majstor *stucco*-dekoracije u sjeverozapadnoj Hrvatskoj je Antun Joseph Quadrio, koji je, dodaje Jaki Mozetič, krajem XVII. stoljeća sudjelovao u ukrašavanju blagovaonice samostana minorita u Ptuju (1693.).<sup>16</sup> Hrvatsku baštinu obogatio je s nekoliko signiranih umjetničkih djela, kapelu Patačić u pavlinskoj crkvi Bezgrešnoga Začeca Blažene Djevice Marije u Lepoglavi (1718.),<sup>17</sup> kapelu Svetoga Ignacije Loyole (1712.) te svod svetišta u crkvi Svete Katarine u Zagrebu (1721.).<sup>18</sup> Ugovorio je ukrašavanje kapele Majke Božje Škapularske (1716.) i Svetoga Antuna Padovanskoga (1716.) u franjevačkoj crkvi,<sup>19</sup> i kapele Svetoga Franje Ksaverskoga isusovačke crkve Uznesenja Marijina u Varaždinu, za čiju je dekoraciju, Mirjana Repanić-Braun [2009.] je otkrila, ugovor sklopio 1711. godine i antedatirao je (1710.).<sup>20</sup> Miroslav Klemm [1988.] je Quadriju pripisao *stucco*-dekoraciju knjižnice pavlinskoga samostana u Lepoglavi (1710.), u crkvi Svete Marije Bistrice i kapeli bivšega isusovačkog ljetnikovca u Vinici, oboje uništene, kapeli Svetog Antuna Padovanskoga u Cerju Tužnom i nekadašnjem isusovačkom kolegiju u Varaždinu (svod i zidovi uspona sjevernoga stubišta između prvog i drugog kata).<sup>21</sup>

## RUKOPIS QUADRIJEVE RADIONICE U KAPELI

Na prvi pogled, zajednička karakteristika ukrasa svih navedenih kapela je uporaba bijeloga *stucca*, nanesenoga na ružičasto obojenu površinu. Usporedba izvedbe ukrašavanja kapele Svetoga Franje Ksaverskoga odaje znatne srodnosti u naglašavanju arhitektonskih elemenata pomoću dekoracije (slika 3): poput

<sup>15</sup> Barbara JAKI MOZETIČ, *Vtis obilja: Štukatura 17. stoletja v Sloveniji*. Ljubljana, Narodna galerija 1995, Knjižnica Narodne galerije, Ljubljana, 1995., 101-102.

<sup>16</sup> *Isto*, 79.

<sup>17</sup> Miroslav KLEMM, *Štukature Iosepha Antona Quadrija u crkvi Svete Marije u Lepoglavi*, 1993., 37-41.

<sup>18</sup> Mirjana REPANIĆ-BRAUN, «Štukature», *Akademski crkva Sv. Katarine u Zagrebu*, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 2011., 248-283.

<sup>19</sup> Paškal CVEKAN, *Djelovanje franjevaca u Varaždinu: povijesno-kulturni prikaz sedamstogodišnje prisutnosti franjevaca u gradu Varaždinu*, samoizdat, Varaždin, 1978., 83.

<sup>20</sup> Mirjana REPANIĆ-BRAUN, «Prilog istraživanju opusa štukatera Antona Josepha Quadrija», *Institut za povijest umjetnosti, Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 33, 33/2009., 145.-162.

<sup>21</sup> Miroslav KLEMM, «Štuko dekoracije stubišta sjevernog krila nekadašnjeg isusovačkog kolegija u Varaždinu», *Gradski muzej Varaždin, Godišnjak gradskog muzeja Varaždin*, 8/1988., 40.

varaždinskoga primjera, svodni bridovi kominške kapele naglašeni su nizom cvjetnih stabljika s listovima, koji svod vizualno dijele na četiri svodne plohe. Svodna ploha isusovačke kapele, ispod zida s prislonjenim oltarom, u samom je zaobljenom dnu ukrašena savijenom trakom s urezima, poput rovaša, a ispod središnjega dijela postavljena je krilata anđeoska glava, koja nadvisuje gloriolu oltara. Jednako je idejno rješenje prisutno u kominškoj kapeli, s dodatnim detaljem, vazom s rogozom koja se izdiže iz trake u svodnu plohu. Krilata anđeoska glava koja nadvisuje okvir oltara – taj detalj rješenja prisutan je u franjevačkoj kapeli Majke Božje Škapularske i na svodu zagrebačke crkve, u oblikovanju *stucco*-dekoracije koja uokviruje zidne slike. Na zidu franjevačke kapele, površinu za sliku Quadrio je uokvirio plastičnom i bujnom zavojnicom, nadvišenom krilatim anđeoskom glavom, koju bočno pridržavaju dva anđela u letu (slika 4), i slično je oblikovao i okvir zidne slike *Sveti Jakov mladi* na svodu crkve Svete Katarine (slika 5). Usporedba tih rješenja oblikovanja medaljona s primjerom iz Komina, pokazuje obrnut postupak: dok je u prva dva primjera prvo izvedena *stucco*-dekoracija da bi se mogla oslikati ploha koju uokviruje, u kominškoj kapeli izrađena je po postavu kamenoga zavjetnog oltara, pri čemu je raskošna zavojnica pretvorena u skromni okvir od prepleta lovorova lišća, koji bočno pridržavaju anđeli u letu – njih četiri. Zajednička im je ideja svetačkoga prizora unutar okvira koji pridržavaju anđeli.

Vidljivo je srodno oblikovanje u motivima dekoracije, najprije figura anđela, njihovih lica, položaja i anatomije tijela. Prvo, neprimjetne razlike u oblikovanju lica odaje usporedba lica krilate anđeoske glave (slika 6) u kominškoj kapeli, s licem anđela nad oltarom u kapeli Svetoga Franje (slika 7), anđela na impostu nadvoja franjevačke kapele (slika 8) i anđela na svodu crkve u Zagrebu, koji drži ploču s latinskim natpisom, odnosno potpisom »ANTUN JOSEPH QUADRIO FECIT« (slika 9). Mirjana Repanić-Braun [20011.] je u vezi s ukrasom majstora Quadrija u potonjoj crkvi, istaknula da mu je rukopis »lako prepoznatljiv po uvijek sličnom 'tkanju' lisnatih vitica (njem. *Laubwerk*), stiliziranih grana loze i lovora, te uvijek po istim, tipiziranim *puttima* izduženih valjkastih tijela, relativno vitkih nogu i slabo naznačene muskulature, ovalnih plastičnih lica čvrstih bucmastih obraza i nešto užega čela nad kojim se kosa dijeli u zasebne, poput lišća uvijene pramenove [...]«. <sup>22</sup> Spomenute značajke u oblikovanju anđeoskih lica dijele svi primjeri kojima se u kapeli Sveta Tri Kralja dodaju još lica užih sljepoočnica, očiju

---

<sup>22</sup> Mirjana REPANIĆ-BRAUN, *Štukature*, 2011., 254. Pišući o *stucco*-dekoraciji crkve, autorica je navela da je ona djelo tri različite radionice: Antun Joseph Quadrio ukrasio je kapelu Svetoga Ignacija Loyole (1712.), svod svetišta i crkve (1721.), druga, nepoznata radionica ukrasila je preostalih pet kapela crkve od 1724. do 1726., a posljednje ukrašavanje bilo je u obnovi crkve nakon potresa (1880.), kada se ukrašava svod pjevališta.



plavih zjenica, ravnog nosa s trokutastim vrškom, punih usana, prćaste brade i valjkastoga podbratka. Srodnosti u položaju tijela i oblikovanju anatomije anđela mogu se opaziti komparacijom anđela koji slijeva pridržava medaljon s prizorom *Svetoga Šimuna apostola* (slika 10) u zagrebačkoj crkvi, te anđela koji drži medaljon franjevačke kapele (slika 11) i donjeg lijevog anđela koji drži okvir oltara u kominškoj kapeli (slika 12), prikazanoga u desnom poluprofilu. Značajkama koje je izdvojila Mirjana Repanić-Braun, prepoznatljive i u oblikovanju tijela kominškoga anđela, potrebno je pribrojiti povišenu ljevicu, linijom prikazanoga zapešća i dvjema jamicama na laktu, salastih naslaga na leđima i trima takvim naborima na bedrima spuštene lijeve noge i savijene desne, plitkoga ulegnuća stražnjice i draperije priljubljene uz torzo, kružno naborane s tri dublja ureza kojima se postiže njezina plastičnost i okrajak koji se vijori na vjetru, valovitoga kraja, iznad anđelovoga desnoga stopala. Navedeni morfološki detalji u prikazu tih anđela, prisutni su i na anđelu u kominškoj kapeli, ali su oblikovani slabijom vrsnoćom i spretnošću. Takav način oblikovanja pokazuju gornji desni anđeo u kapeli Sveta Tri kralja (slika 13) i anđeo bočno medaljonu s prizorom *Sveti Pavao apostol* na svodu zagrebačke crkve (slika 14). Obojica su pogled uperila prema gore i ljevicu s jamicama na laktu uzdignuli iznad glave, njihovo valjkasto tijelo ima visoka prsa i izduženi trbuh s pupkom, kod obojice jednako izveden, udubljena niska lijeva zdjelična kost, te drugačiji položaj nogu. Slabija vrsnoća te nedostatak preciznije izvedbe karakterizira anđela u lijevom poluprofilu koji leti dolje desno, pridržavajući okvir oltara u zavjetnoj kapeli (slika 13), ako ga se usporedi s anđelom istoga položaja tijela u letu, koji pridržava medaljon slike u franjevačkoj kapeli (slika 15). Tijelo je valjkasto, bez naznačenih salastih naslaga na leđima i stražnjem dijelu bedara, ali ima spuštenu lijevu i skvrčenu desnu nogu. Krila s dvostrukim redom pera izviru mu iza leđa u području lopatica, draperija mu prati trbuh i njezin okrajak se dinamično vijori na vjetru. Naspram anđela koji je oblikovao Quadrio, draperija »kominškoga« anđela doima se masivno i kruće zbog par plićih ureza kojima se ne postiže veća plastičnost, kao i na okrajku koji nema toliko valovitih udubljenja čime se gubi dojam kovitlanja tkanine na vjetru, usred leta.

Osim oblikovanja figura anđela, srodnosti u oblikovanju se naposljetku razaznaju u odabiru i prikazu cvjetnih i biljnih motiva. Svod i zidove kapele Svetoga Franje Ksaverskoga prožimaju vriježi slaka s listovima i procvalim cvjetovima (slika 16), koje izvedbom nalikuju takvoj dekoraciji u kapeli Sveta Tri Kralja, gdje se također pojavljuju: na stapci su tri, jedan na drugi preklapljeni listovi biljke ovalnoga oblika i sredine s tri kratka zareza stvarajući dojam mesnatosti i žila lista (slika 17). Kapelu u Kominu ukrašava motiv vaze s rogozom (slika 18), koja se ne javlja na ranije navedenim djelima, bez sumnje Qvadrijeva autorstva, nego

djelu koje mu se pripisuje u izostanku arhivskih podataka koji bi autorstvo potvrdili – na sjevernom stubištu isusovačkoga kolegija (slika 19). Unutar plavo-obojenog medaljona u bijelo izvedenom *stuccu*, ptica pliva u rijeci, na mjestima obraslim gustišem rogoza. Cvijet okružuju dva reda listova »poredanih« jedan do drugoga, poput palme, te oblikovanih u plitkom reljefu, s urezanim linijama koje imitiraju žile listova i teksturu cvijeta. U odnosu na to, slično je oblikovanje rogoza u kominškoj kapeli, uspravnoga cvijeta i povijenih listova, ali, ponovno, u grubljoj i plastičnijoj izvedbi.

## ZAKLJUČAK

*Stucco*-dekoracija kapele Sveta Tri Kralja svojim stilskim značajkama i morfologijom (motivima) srodna je radovima utvrđena autorstva ili koji se pripisuju Quadriju. Slabijom vrsnoćom izrade i izostankom pojedinih detalja u oblikovanju ne iskazuje *manieru*, karakterističnu za talijanskoga majstora, nego upućuje na njemu blizak krug. Miroslav Klemm [1988.] ističe da su se *stucco*-majstori često »služili istim predlošcima i gotovo istim kalupima koje su vjerojatno posuđivali jedni od drugih«. <sup>23</sup> Međutim, slabija vrsnoća izvedbe i oblikovanja detalja ukazuje da nije riječ o posuđivanju jedne radionice drugoj već posuđivanju unutar iste radionice: ugledavši se na iskusnijeg majstora Quadrija, pomoćnik je od njega preuzeo predloške i kalupe, ali u oblikovanju *stucca* nije uspio postići učiteljevu kvalitetu. *Stucco*-dekoracija kapele Sveta Tri Kralja pripisuje se pomoćniku iz radionice majstora Antuna Johanna Quadrija, a prema poetičnom opisu u vizitaciji, vrijeme izrade smješta se između 1710. i 1720., ujedno i razdoblju koje je usporedno s dobom najbogatije produkcije Quadrija u području sjeverozapadne Hrvatske, kojoj se upravo posredno pridružuje i kominški primjer.

---

<sup>23</sup> Miroslav KLEMM, «Štuko dekoracije stubišta...», 1988., 40.

## POPIS SNIMAKA I NJIHOVI IZVORI:



GORE: Slika 1. Quadrijeva radionica. *Stucco-dekoracija kapele Sveta Tri Kralja, detalj južnoga zida, 1710.-1720., hodočasnička crkva u Kominu.* (Snimio Danko Šourek, 17. VIII. 2008.)



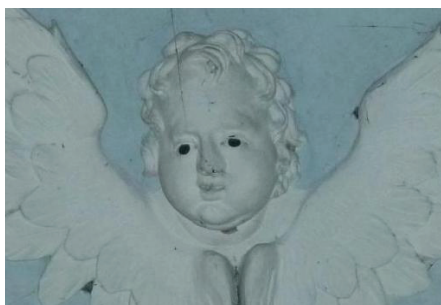
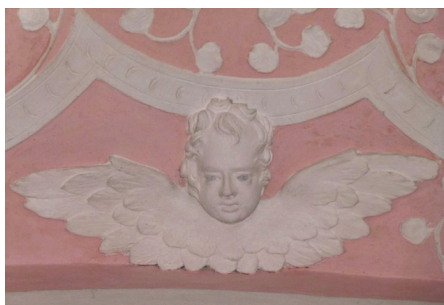
DOLJE LIJEVO: Slika 2. Quadrijeva radionica. *Stucco-dekoracija kapele Sveta Tri Kralja, detalj sjevernoga zida, 1710.-1720., hodočasnička crkva u Kominu.* (Snimila Ana Kaniški, 28. VI. 2011.)



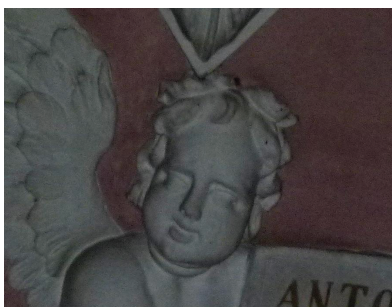
LIJEVO: Slika 3. Antun Joseph Quadrio, *Stucco-dekoracija kapele Svetoga Franje Ksaverskoga*, 1711., isusovačka crkva u Varaždinu. (Snimila A.K., 24. VI. 2011.)  
DESNO: Slika 4. A. J. Quadrio, *Stucco-dekoracija kapele Majke Božje Škapularske*, 1717., franjevačka crkva u Varaždinu. (Snimila A. K., 24. VI. 2011.)



LIJEVO: Slika 5. A. J. Quadrio, *Stucco-dekoracija svoda*, medaljon s prizorom *Sveti Jakov mlađi*, 1721., crkva Svete Katarine u Zagrebu. (Snimila A. K., 05. VII. 2011.)  
DESNO: Slika 6. Quadrijeva radionica. *Stucco-dekoracija kapele Sveta Tri Kralja*, detalj *krilate anđeoske glave*, 1710.-1720., hodočasnička crkva u Kominu. (Snimila A. K., 28. VI. 2011.)



LIJEVO: Slika 7. A. J. Quadrio, *Stucco-dekoracija kapele Svetoga Franje Ksaverskoga*, detalj *krilate anđeoske glave*, 1711., isusovačka crkva u Varaždinu. (Snimila A. K. 24. VI. 2011.) DESNO: Slika 8. A. J. Quadrio, *Stucco-dekoracija kapele Majke Božje Škapularske*, detalj *anđela imposta*, 1717., franjevačka crkva u Varaždinu. (Snimila A. K., 24. VI. 2011.)



LIJEVO: Slika 9. A. J. Quadrio, *Stucco-dekoracija svoda, detalj anđela sa signaturom majstora*, crkva Svete Katarine u Zagrebu. (Snimila A. K., 05. VII. 2011.)

DESNO: Slika 10. A. J. Quadrio, *Stucco-dekoracija svoda, detalj anđela, medaljon s prizorom Sveti Šimun apostol*, crkva Svete Katarine u Zagrebu.

(Snimila A. K., 05. VII. 2011.)



LIJEVO: Slika 11. A. J. Quadrio, *Stucco-dekoracija kapele Majke Božje Škapularske, detalj lijevog anđela, bočno medaljonu*, 1717., franjevačka crkva u Varaždinu.

(Snimila A. K., 24. VI. 2011.)

DESNO: Slika 12. Quadrijeva radionica. *Stucco-dekoracija kapele Sveta Tri Kralja, detalj: donji lijevi anđeo*, 1710.-1720., hodočasnička crkva u Kominu.

(Snimila A. K., 28. VI. 2011.)

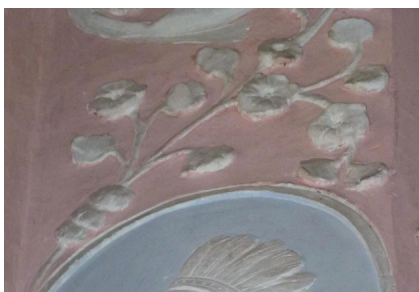


LIJEVO: Slika 13. Quadrijeva radionica. *Stucco-dekoracija kapele Sveta Tri Kralja, detalj: desni anđeli*, 1710.-1720., hodočasnička crkva u Kominu.

(Snimila A. K., 28. VI. 2011.)



LIJEVO: Slika 14. A. J. Quadrio, *Stucco-dekoracija svoda, detalj anđela*, medaljon s prizorom *Sveti Pavao apostol*, 1721., crkva Svete Katarine u Zagrebu. (Snimila A. K., 05. VII. 2011.) DESNO: Slika 15. A. J. Quadrio, *Stucco-dekoracija kapele Majke Božje Škapularske, detalj desnog anđela, bočno medaljonu*, 1717., franjevačka crkva u Varaždinu. (Snimila A. K., 24. VI. 2011.)



LIJEVO: Slika 16. A. J. Quadrio, *Stucco-dekoracija kapele Svetoga Franje Ksaverskoga, detalj listova i cvjeta slaka*, 1711., isusovačka crkva u Varaždinu. (Snimila A. K., 24. VI. 2011.) DESNO: Slika 17. Quadrijeva radionica. *Stucco-dekoracija kapele Sveta Tri Kralja, detalj bilje slaka s listovima*, 1710.-1720., hodočasnička crkva u Kominu. (Snimila A. K., 28. VI. 2011.)



LIJEVO: Slika 18. Quadrijeva radionica. *Stucco-dekoracija kapele Sveta Tri Kralja, detalj vaze s rogozom*, 1710.-1720., hodočasnička crkva u Kominu. (Snimila A. K., 28. VI. 2011.) DESNO: Slika 19. A. J. Quadrio (?), *Stucco-dekoracija sjevernoga stubišta, detalj rogoza*, prva četvrtina XVIII. stoljeća, nekadašnji isusovački kolegij u Varaždinu. (Snimila A. K. 26. IV. 2011.)

#### LITERATURA:

1. Paškal CVEKAN, *Djelovanje franjevac u Varaždinu: povijesno-kulturni prikaz sedamstogodišnje prisutnosti franjevac u gradu Varaždinu*, samoizdat, Varaždin, 1978.
2. Anđela HORVAT, »Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj«, *Barok u Hrvatskoj*, Sveučilišna naklada Liber, autori Anđela Horvat, Radmila Matejčić, Kruno Prijatelj, Zagreb, 1982.
3. Barbara JAKI MOZETIČ, *Vtis obilja: Štukatura 17. stoletja v Sloveniji*. Ljubljana, Narodna galerija 1995, Knjižnica Narodne galerije, Ljubljana, 1995.
4. Miroslav KLEMM, *Štukature Iosepha Antona Quadrija u crkvi Svete Marije u Lepoglavi, Lepoglavski zbornik 1992.*, Radovi sa znanstvenog skupa Šest stoljeća kulture i umjetnosti u Lepoglavi, Kajkavsko spravišće, Zagreb, 1993., 37.-41.
5. Miroslav KLEMM, »Štukature 18. st. u sjevernoj Hrvatskoj na primjeru isusovačkih građevina u Zagrebu i u Varaždinu«, *Isusovci u Hrvata: Zbornik radova međunarodnog znanstvenog simpozija »Isusovci na vjerskom, znanstvenom i kulturnom području u Hrvata, Filozofsko-teološki institut družbe Isusove*, Hrvatski povijesni institut u Beču, Zagreb, 1992., 422.-429.

6. Miroslav KLEMM, »Štuko dekoracije stubišta sjevernog krila nekadašnjeg isusovačkog kolegija u Varaždinu«, *Gradski muzej Varaždin, Godišnjak gradskog muzeja Varaždin*, 8/1988., 33.-44.
7. Miroslav KLEMM, »Umjetnost štukatura u Varaždinu«, *Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Radovi zavoda za znanstveni rad Varaždin*, 6-7/1994., 37.-42.
8. »Komin«, *Enciklopedija hrvatske umjetnosti: Svezak 1: A-Nove*, gl. ur. Žarko Domljan. Zagreb, 1995., 448.
9. Mirjana REPANIĆ-BRAUN, »Likovna oprema crkve«, *Crkva Sveta Tri Kralja u Kominu*, Muzej Sveti Ivan Zelina, Matica hrvatska ogranak Sveti Ivan Zelina, Sveti Ivan Zelina, 2005., 22-68.
10. Mirjana REPANIĆ-BRAUN, »Prilog istraživanju opusa štukatera Antona Josepha Quadrija«, *Institut za povijest umjetnosti, Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 33, 33/2009., 145.-162.
11. Mirjana REPANIĆ-BRAUN, »Štukature«, *Akademski crkva Sv. Katarine u Zagrebu*, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 2011., 248.-283.
12. Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu, Arhidakonat Kalnik, Protokol 133/IV i Protokol 132/III.
13. Artur SCHNEIDER, »Popisivanje i fotografsko snimanje umjetničkih spomenika 1939. godine«, *Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za god. 1938./1939.*, 52/1940., 171-186.
14. Martina STRUGAR, »Barokna arhitektura crkve Sv. Tri Kralja, *Crkva Sveta Tri Kralja u Kominu*, Muzej Sveti Ivan Zelina, Matica hrvatska ogranak Sveti Ivan Zelina, Sveti Ivan Zelina, 2005., 8-21.



## SAŽETAK

### PRIOLOG ISTRAŽIVANJU *STUCCO* - DEKORACIJE KAPELE SVETA TRI KRALJA U HODOČASNIČKOJ CRKVI U KOMINU

Unutrašnjost kapele Sveta Tri Kralja u hodočasničkoj crkvi u Kominu ukrašena je *stucco*-dekoracijom, na ružičasto obojenoj površini zida, bijelo oblikovanim motivima vitica biljaka, listova, cvjetova slaka, traka, životinja i figuralnoga prikaza četiriju anđela u letu koji pridržavaju zavjetni oltar posvećen trojici kraljeva, donosioca darova Isusu Kristu (1710.). U kanonskim vizitacijama dekoracija se prvi puta spominje u opisu crkve iz 1720., zbog čega se vrijeme njezine izrade, do sada smatrane 1738. pomiče između 1710. i 1720.. U tom razdoblju u široj okolici Komina radio je talijanski majstor Antun Joseph Quadrio, autor *stucco*-dekoracije u kapeli Majke Božje Škapularske (1717.), u franjevačkoj crkvi i kapele Svetoga Franje Ksaverskoga (1711.), u isusovačkoj crkvi u Varaždinu, crkve Svete Katarine u Zagrebu (1721.) i njemu pripisanom sjevernom stubištu nekadašnjeg isusovačkog kolegija u Varaždinu (prva četvrtina XVIII. stoljeća). Usporedba ovih Quadrijevih radova s kominškim primjerom odaje srodno naglašavanje arhitektonskih elemenata pomoću dekoracije, odabiru jednakih motiva i načina oblikovanja. Naspram toga, *stucco*-dekoraciju u kominškoj kapeli karakterizira slabija vrsnoća izrade i nedostatak preciznijega prikaza detalja, grublja tijela anđela i tvrđa draperija. Navedene značajke dekoracije upućuju na to da je autor *stucco*-dekoracije u kapeli Sveta Tri Kralja bio pomoćnik u Quadrijevoj radionici, koji je od svog iskusnijeg učitelja preuzeo predloške i kalupe za motive dekoracije, ali nije uspio postići učiteljevu kvalitetu u oblikovanju *stucca*.

**Ključne riječi:** kapela Sveta Tri Kralja; Komin; *stucco*-dekoracija; 1710.-1720.; radionica Antuna Josepha Quadria.

## SUMMARY

### CONTRIBUTION TO THE RESEARCH OF THE *STUCCO* - DECORATION IN THE CHAPEL OF THE THREE WISE MEN IN THE PILGRIMAGE CHURCH IN KOMIN

The interior of the Chapel of the Three Wise Men in the pilgrimage church in Komin near Varaždin is *stucco*-decorated with white plaster on a rose coloured wall surface. The plaster is moulded into tendrils, bindweed leaves and flowers, animals and human figures, namely four angels holding a votive altar dedicated to the Three Wise Men, who bore gifts to Jesus Christ (1710). This *stucco*-decoration was first mentioned in the canonical visitation from 1720 within a small chapter in the description

of the pilgrimage church, which moves the date of its creation (previously thought to be 1738, due to a different description in a visitation) between 1710 and 1720. In that period, the only known and active *stucco*-artist in the Komin area was Antun Johann Quadrio (active at the end of 17<sup>th</sup> century and the first three decades of the 18<sup>th</sup> century), an Italian artist who also authored the *stucco*-decorations in the Chapel of Our Lady of Mount Carmel (1717) in the Franciscan church in Varaždin and the Chapel of St. Francis Xavier (1711) in the former Jesuit church in the same city, as well as the church of St. Catherine in Zagreb (1712, 1721). He is the presumed author of the *stucco*-decoration of the north stairwell in the former Jesuit monastery (dating from first quarter of the 18th century) in Varaždin. The comparison of Quadrio's work with the Komin example shows a shared affinity towards accentuating architectural elements with decorations, as well as identical designs and motives. However, the quality of the workmanship is much lower in the Chapel of Three Wise Men in Komin and the details are not as fine. The bodies of the angels are more roughly moulded and there is a harsher feel to their drapery. The mentioned characteristics suggest that the author of *stucco*-decorations in the Chapel of Three Wise Men was either an assistant or an apprentice in Antun Johann Quadrio's workshop, somebody who borrowed Quadrio's templates and moulds for the decoration and motives, but failed to achieve the same level of craftsmanship as his more experienced master and mentor.

**Key Words:** Chapel of the Three Wise Men; Komin; *stucco*-decoration; 1710-1720; Antun Johann Quadrio's workshop.